

*Р.З. ГУСЕЙНОВА-ЧЕКУРДА
(Академія МВС України)
(Науковий керівник професор А.Ю. Олійник)*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА ШЛЯХОМ ПРИСУТНОСТІ ЗМІ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: *судовий процес, засоби масової інформації, Конституція, гласність.*

Формування в Україні демократичного та правового суспільства неможливе без створення прозорих взаємин між пресою та судами. Відсутність або обмеження доступу до інформації істотно впливає на негативне сприйняття судової влади громадянами.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Варто відзначити, що з часу проголошення незалежності України незмінно зростає інтерес до проблем організації та функціонування судової гілки влади. Передовсім цей інтерес підтримують саме засоби масової інформації (далі — ЗМІ). Адже низка гучних судових справ, що розглядаються в судах України, містять суспільно значиму інформацію. Перебіг судового засідання та кінцеве рішення суду стають ключовими темами телевізійних сюжетів та перших шпальт газет. На отримання цієї інформації громадяни України мають конституційне право [8, 15]. Тому будь-які непорозуміння, що виникають між пресою та судовою гілкою влади, часто викликають громадський осуд, причому громадяни вважають, що пресу не допускають не судові засідання тоді, коли хочуть приховати певну суспільно важливу інформацію. Хоча в п. 7 ст. 129 Конституції України, серед основних засад судочинства встановлена «гласність» судового процесу

та його повне фіксування технічними засобами» [8, 50].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не применшуючи значення досліджень колег, варто зазначити, що здебільшого публікації з даної теми містять юридичний «лікнеп» для журналістів та редакторів. Проблеми доступу журналістів до судових засідань порушені у збірці «Медіа і право» Н. Петрової та В. Якубенка, однак там лише викладено статті першоджерел права та детально їх витлумачено. У посібнику М. Буроменського, О. Сердюка, І. Підкуркової «Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ» розглянуто демократичні стандарти взаємодії судів і ЗМІ на прикладі судів і ЗМІ США та порівняно ситуацію в Україні і за кордоном. Однак всі ці та інші матеріали розглядали проблему з точки зору доступу журналістів до інформації. У них прописано права представників ЗМІ та подано алгоритм дій щодо звернень до судових інстанцій та отримання інформації по закінченню судового процесу.

Метою даного дослідження є розробка пропозицій щодо удосконалення співпраці судової гілки влади зі ЗМІ.

Завданням даної роботи є аналіз нормативно-правової бази, яка регламентує взаємодію гілок судової влади та представників друкованих та електронних ЗМІ,

і пропозиції щодо спрощення та уніфікації вимог до ЗМІ.

Вклад основного матеріалу дослідження. Беручи до уваги, що правовідносини в цій сфері регламентує ст. 9 Закону України «Про судоустрій України»: «2. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. 3. Розгляд справи у закритому засіданні допускається за рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом» [4, 12], то основна проблема впливає з тлумачення приписів законодавства.

Питання про можливість доступу журналістів (як і громадськості загалом, оскільки журналістів не виведено в окрему категорію) на судові засідання підпадає під дію процесуального законодавства. Однак для судових процесів різних видів встановлено особливі законодавчі норми щодо допуску на такі засідання. Розглянемо основні процесуальні кодекси України, що регулюють доступ журналістів саме до судового засідання.

Адміністративний процес. Відповідно до ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України, «3. Розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. Суд ухвалою може оголосити судові засідання або його частину закритими з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, установлених законом. 4. Розгляд справи в закритому судовому засіданні проводиться з дотриманням усіх правил адміністративного судочинства. Під час розгляду справи в закритому судовому засіданні можуть бути присутніми лише особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності — експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки» [7, 61]. Отже, присутність журналістів у судовій залі залежить від того, яким є цей процес — відкритим чи закритим. Законних підстав у судді зробити процес закритим від преси

достатньо, адже тлумачити формулювання «нерозголошення державної чи іншої таємниці» можна довільно. Суддя може задовольняти клопотання учасників процесу, які зацікавлені в обмеженні доступу преси до даної інформації і про закриту форму ведення.

Принципово новим для українського процесуального законодавства є передбачена в законі **можливість розкриття інформації**. В п. 5 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства передбачено: «Якщо під час закритого судового засідання буде встановлено, що інформація з закритим доступом є суспільно значимою або доступ до інформації обмежено є порушенням закону, суд постановляє ухвалу про її дослідження у відкритому судовому засіданні» [7, 61]. Зупинимось докладніше на визначенні «суспільно значима інформація». Законодавець не пояснює, яку категорію інформації слід віднести до суспільно значимої. Н. Петрова та В. Якубенко подають такі критерії: «Головною ознакою того, що інформація є важливою і може мати суспільне значення, є чийсь бажання її приховати і не допустити оприлюднення» [10, 64]. Одним з найвідоміших випадків переважання суспільного інтересу варто згадати пряму трансляцію засідання палати Верховного Суду у справі про оскарження результатів президентських виборів 2004 року.

Цивільний процес. Ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України визначає: «1. Розгляд справ у всіх судах проводиться усно і відкрито. 2. Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотаннями осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їхню честь і гідність. Про розгляд справи в закритому судовому засіданні суд зобов'язаний

постановити мотивовану ухвалу в нарадчій кімнаті, яка оголошується негайно» [11, 18—19].

Ці приписи дають підстави зробити висновок про можливість існування багатьох ситуацій, коли розгляд справи може відбуватися в закритому режимі. Наприклад, якщо розгляд справи може призвести до розголошення таємниці, яку охороняє закон, або клопотання учасників процесу, бо в процесі можуть бути названі факти про приватне життя публічних осіб. Але саме в даному випадку знову постає поняття суспільно значимої інформації. Якщо в діях цих осіб є ознаки правопорушень, що стосуються зловживань повноваженнями, або інших, що пов'язані з посадами, які дані особи обіймають, то ця інформація має бути відома громадськості.

Кримінальний процес. Ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу України передбачає, що «розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом інформації. Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду, в справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, у справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою нерозголошення відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, та у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист. Вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно» [9, 19].

Протягом 2006 р. журналісти журналу «Бізнес» опублікували низку статей, присвячених неправовій діяльності пана О., проти якого згодом було порушено кримінальну справу. Але їм безпідставно було відмовлено в присутності на засіданні. Секретар Деснянського районного суду Києва заявила, що процес не буде розпочато, доки журналісти не вийдуть з зали судового засідання [6].

Відсутність стаціонарних записуючих пристроїв також не гарантує доступу до судової зали. Так, 9 квітня 2004 р. у Кали-

нівському районному суді Донецька під час розгляду кримінальної справи сталася сутичка журналіста з працівником міліції через, цитуємо, «голосне клацання ноутбуком» [10, 75].

Господарський процес. Ст. 4-4 Господарського процесуального кодексу України передбачає, що «розгляд справ у господарських судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли сторони чи одна з сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті. Про розгляд справи у закритому засіданні або про відхилення клопотання з цього приводу виноситься ухвала» [1].

Оголосити процес закритим можна з таких причин:

1) якщо йдеться про охорону державної, комерційної або банківської таємниці (тоді відповідну ухвалу суд виносить перед початком розгляду справи);

2) якщо сторона (сторони) подала (подали) клопотання про конфіденційний розгляд справи, яке містить відповідне посилання на конкретні обставини, види інформації, що мають конфіденційний характер (суд задовольняє клопотання в тому разі, якщо визнає такі обставини за належні докази виправданості закриття розгляду).

Спільною проблемою для всіх видів процесу є необхідність визначити статус інформації як інформації з обмеженим доступом, тобто таємної або конфіденційної. Такі питання регулює Закон України «Про інформацію». Ст. 30 цього закону встановлює, що «інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну та таємну» [3]. «Конфіденційна інформація — це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов» [3].

Інформацію такого виду можуть мати у своєму розпорядженні державні та недержавні суб'єкти. Згідно із Законом України «Про державну таємницю» до конфіденційної інформації, яка є власністю держави і яку мають у своєму розпорядженні органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації всіх форм власності, не можна зараховувати відомості «про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися, і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його рівень життя, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти та культури населення; про стан речей з правами та свободами людини і громадянина, а також про факти їх порушень; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб; інша інформація, доступ до котрої за законами України та міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, не може бути засекречена» [2].

«Громадяни, юридичні особи, що мають інформацію професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержану за власні кошти, або мають таку інформацію, яка є предметом їхнього професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу, і не порушують передбаченої в законі таємниці, самостійно визначають режим доступу до інформації, зокрема визначають її належність до категорії конфіденційної, і встановлюють для неї систему (способи) захисту» [3].

Однак таке правило не поширюється на інформацію комерційного та банківського характеру, на інформацію, правовий режим якої встановлено в законах України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо), а також на інформацію, приховування якої створює загрозу життю та здоров'ю людей.

До таємної інформації належить інформація з відомостями, що становлять державну та іншу передбачену в законі таємницю, розкриття якої завдає шкоди особі, суспільству та державі.

Окрім цього, слід дотримуватись законодавчих положень про банківську таємницю (ст. 60 Закону України «Про банки та банківську діяльність»), адвокатську таємницю (ст. 9 Закону України «Про адвокатуру»), лікарську таємницю (ст. 40 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я»).

Усе вищевикладене дає підстави стверджувати, що у Кримінально-процесуальному, Цивільно-процесуальному кодексах, Кодексі про адміністративні правопорушення і Господарсько-процесуальному кодексі бракує уніфікованих норм щодо регламентування форм доступу ЗМІ у судовий процес.

Важливим нововведенням національного законодавства є норма про те, що інформацію з обмеженим доступом можна поширювати без згоди її власника, якщо така інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом суспільного інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист (ст. 30 Закону України «Про інформацію»). Такої норми, на жаль, українські суди на практиці не застосовують, вирішуючи питання про доступ ЗМІ до судового засідання.

Окремою проблемою стоїть нерівність допуску до судових засідань представників друкованих та електронних ЗМІ. Можливість фото- та відеозйомки передбачено в ст. 9 Закону України «Про судоустрій»: «Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання допускаються з дозволу суду, в порядку, встановленому процесуальним законом» [4, 27].

Однак у процесуальному законодавстві такі питання висвітлено не повною мірою. Спеціальні норми, що регламен-

тують порядок зйомки, встановлено лише для двох видів процедур — **цивільного та адміністративного процесу**.

Відповідно до частини 8 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України, «проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень» [7, 61].

Аналогічна норма міститься в ст. 6 Цивільно-процесуального кодексу: «Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі» [11, 18—19].

Тобто, журналісти друківаних ЗМІ можуть бути присутні під час судового розгляду справи і отримати доступ до інформації, а представники електронних ЗМІ не можуть проводити відеозапис. Варто додати, що законодавець не розшифровує поняття «стаціонарної апаратури». Виходячи з судової практики, можна припустити, що стаціонарна апаратура — це камера зі штативом. Звичайно, оператор може знімати камерою без штативу (з плеча), але чи в цьому разі вона вже не буде стаціонарною апаратурою і забезпечить доступ до судового засідання — сказати важко.

Водночас, відсутність спеціальних норм про проведення фото- та відеозйомки в Кримінально-процесуальному та Господарсько-процесуальному кодексах не може бути підставою для їх заборони. Вирішуючи питання про дозвіл на такі зйомки, суддя має керуватися загальними нормами про присутність журналістів у залі суду під час судового розгляду, а також по аналогії нормами Кодексу адміністративного судочинства України та Цивільно-процесуального кодексу.

Тобто, якщо журналіст виявляє бажання бути присутнім на судовому засіданні, ухвала суду не є обов'язковою. Але якщо журналіст хоче використати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис із застосуванням стаціонарної апаратури або ж мова йде про транслявання судового засідання на радіо і телебаченні, суддя зазвичай виносить заборону на це, причому юридично вмотивовану. Серед причин можуть бути як вищезгадані причини правового характеру, так і побутові. Наприклад, маленькі приміщення, недосконалість електрозабезпечення та інші.

Окрему увагу варто звернути на припис частини 8 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України: «Суб'єкти владних повноважень, які беруть участь у справі, не мають права заперечувати проти того, щоб у залі судового засідання ЗМІ здійснювали фото- та кінозйомку, відео-, звукозапис з застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслювали судові засідання по радіо та телебаченню. В судовому засіданні щодо адміністративної справи фізична особа, яка є представником суб'єкта владних повноважень, за будь-яких обставин виступає як публічна, а не як приватна особа. Незгоду такої особи на фото- чи відеозйомку адміністративний суд не може брати до уваги» [7, 61].

Підсумовуючи вищесказане варто зазначити, що зміни в основних положеннях регламентації співпраці представників преси та органів судової влади є болючими та актуальними для суспільства. Виникла гостра необхідність в ухваленні змін до законів.

Висновки. З метою покращення співпраці судової гілки влади та ЗМІ є необхідність в уніфікації вимог до засобів масової інформації та чітка двостороння співпраця. Створення механізму співпраці з пресою обумовлює:

- наявність прес-служби або конкретної особи, відповідальної за зв'язки з пресою. Зараз журналісти поінформовані про наявність прес-служб у Верховному,

- Конституційному судах та Апеляційному суді Києва. Зрозуміло, що районні суди мають менше організаційних і фінансових можливостей у створенні прес-служб, але цілком реально уповноважити 1—2 конкретних людей відповідати за зв'язки зі ЗМІ;
- слід внести зміни до ЦПК, КПК, ГПК та Кодексу про адміністративні правопорушення. Запровадити загальну норму, що урівняє журналіста друкованих та електронних ЗМІ і забезпечити їм рівний доступ до залу судового засідання;
 - слід визначити норму «суспільно значимої інформації» для усіх видів процесу.

Список літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>
2. Закон України «Про державну таємницю» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3855-12>
3. Закон України «Про Інформацію» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>
4. Закон України «Про судоустрій України» // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 27—28. — Ст. 180.
5. Законодавство України про адміністративні правопорушення. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 431 с.
6. *Керевитин Е.* «Главный редактор журнала «Бизнес» Сергей Кобышев: «Секретарь Деснянского райсуда столицы заявила журналистам, что пока они не покинут зал заседаний, суд не начнется» // Газета «Факты», 14 жовтня 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.facts.kiev.ua/archive/2006-11-14/17313/index.html>
7. Кодекс Адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар [за ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонової]. — Харків: Одиссей, 2009. — 558 с.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України — 1996. — № 30. — Ст. 141.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України: станом на 1 вересня 2008 р. — Харків: Одиссей, 2008. — 262 с.
10. *Петрова Н.* Медіа і Право / Н. Петрова, В. Якубенко. — К.: Жорна, 2007. — 276 с.
11. Цивільно-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / [за ред. В.М. Кравчук, О.І. Угриновської]. — Київ: Істина, 2008. — 943 с.

РЕЗЮМЕ.

В статті досліджується нормативно-правова база України по допуску СМІ в судовий процес. Автор аналізує правові норми і розглядає можливість їх уніфікації во всіх видах судових процесів.

SUMMARY

The article researches Ukrainian legislation on media admittance to court. The author analyzes current laws and examines the possibility of its unification in all Ukrainian courts.

Рекомендовано кафедрою теорії та історії держави і права

Подано 24.05.10